

УДК 338.43.01

Г. М. Том'юк,

здобувач, Львівський національний аграрний університет

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто особливості трансформації аграрного сектора економіки. Проаналізовано основні елементи економічного механізму господарювання та сформовано модель даного механізму.

The peculiarities of transformation of the agricultural sector. The basic elements of economic mechanism and formed the model of this mechanism.

Ключові слова: трансформація, адаптація, економічний механізм, приватизація, реорганізація, роздержавлення, аграрний сектор, конкуренція.

Key words: transformation, adaptation, economic mechanism, privatization, restructuring, privatization, agriculture, competition.

ВСТУП

Адаптація підприємства до умов ринку, жорсткої конкуренції часто має руйнівний характер. Тоді підприємство опиняється в тому стані, коли процес відновлення виробництва стає неможливим.

Сільське господарство не може відновлюватись і динамічно розвиватись без модернізації, реконструкції виробництва, кількісного і якісного зростання технічного потенціалу, орієнтації на сучасні технології. Без інвестування сільського господарства ці проблеми не подолати.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Нинішній стан економіки, зокрема АПК, характеризується, з одного боку, закономірними труднощами перехідного періоду, який здійснюється не еволюційним шляхом, а на основі "шокової терапії"; з іншого — прорахунками, допущеними при здійсненні окремих етапів проведених реформ. Як зазначають економісти, плановій економіці притаманне надцентралізоване державне управління, злам якого в перший момент породжує своєрідний вакуум, втрату керованості в масштабах вітчизняної економіки [8, с. 277].

Вивчаючи проблеми розвитку адаптації економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств до умов ринку, враховували наукові досягнення дослідників А. Алексєєвої, А. Голубєва, Ю. Губені, Т. Драгі, С. Єрохіна, А. Завгородньої, Н. Калінчик, А. Касич, В. Когутенко, В. Копитко, М. Ксенюфонта, С. Наконечного, С. Рамазанова, Д. Соколова й інших. Виявляючи особливості адаптивного підходу в системі управління сільськогосподарських підприємств в умовах ринку, увагу приділяли розробкам С.Б. Виноградського, Т.С. Клебанової, О.Ю. Кононова, К.Г. Макарова, С.А. Коновалової, М.В. Очкаса, В.Л. Петренка, В.Н. Тимохіна, В.И. Денисова, П.Т. Саблука, Ю.С. Коваленка, В.И. Скурихіна, В.А. Забродського, Ю.В. Копейченка, В.П. Стасюка, О.М. Тридіда й інших. Проте особливості

адаптивного підходу в аспекті сільськогосподарських підприємств комплексно не розкриті. Механізм адаптації управління й гармонізації маркетингових досліджень має потребу в досконалому науково-методологічному обґрунтуванні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Є два підходи щодо етапності переходу до ринкової економіки: перший, який мав місце в Україні, різкий перехід, без етапів, шляхом роздержавлення економіки, лібералізації цін, масової реорганізації та приватизації підприємств АПК; другий, — як вважає Серков А.Ф., "пов'язаний з конвергенцією двох систем", тобто "структури і механізми реформуються тією мірою, якою це необхідно для більш ефективного ведення виробництва, підвищення продуктивності праці..." і зазначає, що "економічним процесам більш характерні еволюційність, поступовість переходу від одних різновидів виробничих відносин до інших" [11, с. 56].

З переходом підприємств на ринкові принципи господарювання, внаслідок використання неадекватних ідей щодо невтручання в економіку країни, різко послабилася державна регулятивна функція. Ідея "невидимої руки" ринкової економіки стала гальмом у розвитку соціально-економічних процесів. Зміст "перехідної економіки" полягав не стільки у реформуванні економічної політики і методів господарювання, скільки у перетворенні системи соціально-економічних відносин" [2, с. 12].

Тривалий час економічні реформи в аграрному секторі розглядалися у відриві від розвитку ринків. До середини 1990-х років перевага надавалась приватизації та реструктуризації господарства, а не формуванню нових ринкових можливостей та стимулів. Це послаблювало економічні мотивації і посилювало трансформаційний спад в аграрному секторі [4, с. 7—8].

Особливістю трансформації аграрного сектора в Україні стало фактичне затягування з проведенням

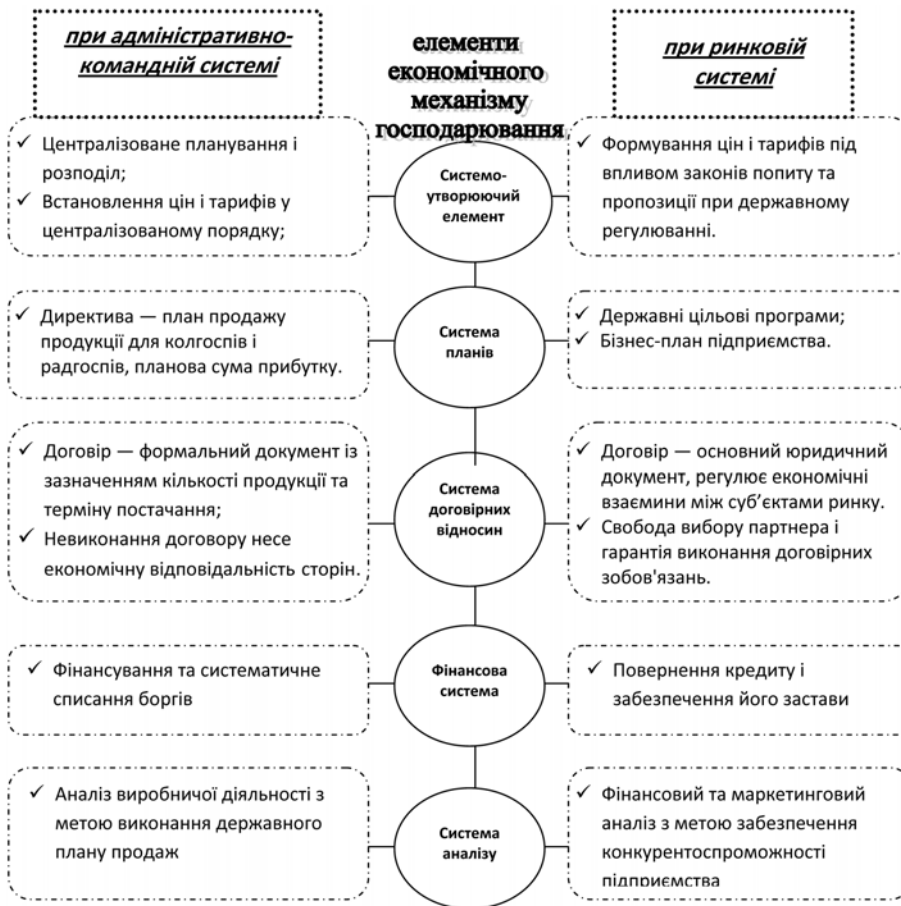

Рис. 1. Економічний механізм та зміна сутності його елементів при адміністративних та ринкових умовах господарювання

структурної реформи, що переросло у майже десятирічний початковий (підготовчий) етап реформ, якого не було у країнах Центральної та Східної Європи.

Фактично завершення масштабної структурної реформи в аграрному секторі України в кінці 1999 — на початку 2000 рр. дає підстави вважати, що сільське господарство України знаходиться на другому етапі перетворень. Хоча у сфері інституційних реформ та формування ринкової інфраструктури Україна ще й досі не вийшла на рівень, досягнутий на першому етапі трансформації країнами Центральної та Східної Європи. Час початку масштабної структурної реформи вказує на десятирічне запізнення ходу аграрних трансформацій порівняно з цими країнами. Формування ринкової інфраструктури аграрного сектора почалося з десятирічним запізненням [9, с. 37].

Перехід на ринкові відносини в сільському господарстві передбачає формування багатоукладної економіки, під якою слід розуміти економіку, засновану на раціональному поєднанні різних форм власності і господарювання. З приводу цього П.І.Гайдуцький стверджує, що саме розвиток різноукладності забезпечує конкурентне середовище ефективною і здоровою економікою [3, с. 20].

Організація економічної діяльності та її управління здійснюються з допомогою комплексу засобів впливу на економічні відносини, які утворюють економічний механізм господарювання. Дослідник Б.А.

Райзберг під економічним механізмом розуміє "сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси, їх регулювання" [10, с. 355].

Відзначимо, що багато авторів поняття "механізм" співвідносять з поняттям "система". Так, А.С.Зеленцова механізм розвитку управління виробництвом розглядає як "цілісну, динамічну систему, призначену для цілеспрямованої дії на процес якісних змін стану управління виробництвом" [5, с. 52]. Ільїн А.І. характеризує механізм планування як сукупність компонентів, що "взаємозумовлені як елементи однієї системи" [6, с. 70]. Науковець Крисько Ж.А. розглядає економічний механізм як систему, тобто як множину взаємодіючих елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним і становлять цілісне утворення [7, с. 39].

При переході до ринкових умов господарювання змінилися зміст і мета використання всіх елементів економічного механізму у зв'язку зі зміною характеру відносин власності. Для розгляду

механізму господарювання як системи необхідно виокремити його складові елементи, що дозволить сформулювати модель даного механізму (рис. 1).

В усіх розвинених країнах господарські уклади доповнюють один одного, утворюючи гармонійну систему виробництва, яка забезпечує реалізацію особистих, групових і загальнодержавних інтересів.

Для переходу від однієї системи господарювання до іншої із найбільшою вигодою і найменшими втратами потрібно нейтралізувати, усунути чи пом'якшувати ті сили, які перешкоджають змінам.

Основним важелем формування багатоукладної економіки на селі було роздержавлення.

Варто зауважити, що роздержавлення не сприяє цілковитій відстороненості держави від економічної сфери, адже сучасне виробництво не може успішно розвиватись без державного регулювання, яке є ефективним лише у визначених межах.

Роздержавлення може здійснюватись як:

1) роздержавлення процесів присвоєння, визнання кожного працівника і трудового колективу рівноправним учасником;

2) створення різноманітних форм господарювання, надання всім формам підприємств рівних прав на свободу господарської діяльності в межах закону;

3) створення нових форм підприємницької діяльності (концерни, консорціуми, асоціації), в яких провідну роль відіграють горизонтальні зв'язки.

Варто зазначити, що роздержавлення сприяє подоланню монополізму, розвитку конкуренції та підприємництва.

Основними процесами прояву роздержавлення є приватизація і реорганізація.

Приватизація — це процес отримання (передачі) у власність громадян або трудових колективів всього або частини майна державних підприємств. Причому це не лише процес зміни форми власності, а перехід від політичної до економічної відповідальності суб'єктів господарювання.

Виділяють дві групи чинників, які впливають на приватизацію.

1. Чинники, що стимулюють приватизацію:

— вибір більш ефективної форми господарювання;

— бажання працівника стати власником (співвласником) власності, при цьому мати дивіденди;

— матеріальна зацікавленість;

— розширення самостійності та ініціативності підприємця.

2. Чинники, що ускладнюють приватизацію:

— високий ступінь ризику;

— психологічна невідповідність;

— низький рівень обізнаності у сфері економіки;

— політична і економічна нестабільність;

— правова незахищеність.

Реорганізація — процес поділу підприємства на декілька дрібніших з урахуванням природно-економічних умов або, навпаки, злиття декількох підприємств.

Вихід підприємства з кризового стану здійснюється в результаті проведення його реструктуризації (реформування). Сучасне підприємство підпадає під вплив значної кількості зовнішніх факторів, але не всі вони призводять до його реструктуризації. Ю.М. Чернявський [12, с. 12]. Причому першочергово діяти доводиться в несприятливому зовнішньому середовищі, долаючи інерцію і супротив, які є явними та прихованими як в середині, так і зовні підприємства [13].

Економіст Арашуков В.П. сформулював такі принципи процесу інституційних перетворень і формування раціональної структури багатогоукладного агропромислового виробництва: формування багатоукладності економіки; створення гарантій вільного вибору форм і методів господарювання в умовах ринку; формування комплексу умов для забезпечення мотивації праці; забезпечення розширеного відтворення [1, с. 66].

ВИСНОВКИ

Ринкова економіка в системі АПК може успішно функціонувати при:

— наявності вільних товаровиробників, зокрема приватних або колективних власників засобів виробництва, що діють в умовах немонополістичної конкуренції;

— наданні всім юридичним і фізичним особам максимальної свободи в комерційній діяльності і присвоєння отриманих доходів у межах законодавства;

— повній майновій відповідальності підприємств і громадян за результати своєї діяльності;

— можливості встановлювати ціну на вироблену продукцію і послуги в залежності від їх якості, асортименту, попиту та пропозиції;

— державній підтримці диференційованої системи оподаткування, кредитування і соціального захисту людей.

Одним з важливих механізмів формування ринкового середовища в інтересах суб'єктів підприємництва та населення є система державного регулювання виробництва і ринку.

Література:

1. Арашуков В.П. Собственность и формы хозяйствования в АПК / В.П. Арашуков. — М.: ВНИЭСХ, 1999. — 291 с.

2. Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: навч. посіб. / В.Г. Бодров. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 104 с.

3. Гайдуцький П.І. Розвиток багатогоукладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. — 2001. — № 4. — С. 19—23.

4. Дудар В. Управління розвитком соціально-економічних систем мікро-, мезо- та макrorівня / В. Дудар // Наука молода. — №7. — 2007. — С. 7—8.

5. Зеленцова Л.С. Механізм розвитку управління производством: [монографія] / Л.С. Зеленцова. — М.: ГАУ им. С. Орджоникидзе, 1993. — 131 с.

6. Ильин А.И. Планирование на предприятии: учебник / А.И. Ильин. — Минск: Новое знание, 2003. — 635 с.

7. Крисько Ж. А. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Ж.А. Крисько // Галицький економічний вісник. — 2009. — № 2. — С. 38—42. — (проблеми мікро- та макроекономіки України).

8. Куденко А.І. Ринкова економіка як вектор перехідного процесу. Научно-технический сборник. Коммунальное хозяйство городов. — 2004. — №56. — С. 273—279.

9. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т.О. Осташко. — К.: Фенікс, 2004. — 280 с.

10. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 495 с.

11. Серков А.Ф. Индикативное планирование в сельском хозяйстве / А.Ф. Серков. — М.: Информ-агробизнес, 1996. — 161 с.

12. Чернявский Ю.М. Формирование механизма реструктуризации с целью повышения эффективности и конкурентоспособности / Ю.М. Чернявский. — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2002. — 141 с.

13. Чупрова Д.Б. Механизмы адаптации предприятий к условиям внешней среды / Д.Б. Чупрова // Вестник СевКавГТУ Серия "Гуманитарные науки". — 2004. — № 1 (11): <http://www.ncstu.ru>
Стаття надійшла до редакції 01.12.2011 р.